

En PDF-artikel fra www.salmedatabasen.dk af Cand. Theol. MA sjælesorg Dorte Dideriksen

Hjertesang fra reformationstiden og til Grundtvig

Salmer som udtryk for det kristne hjertesprog

Publiceret januar 2019

Hjertesang fra reformationstiden og til Grundtvig

Dorte Dideriksen, Cand. Theol. MA sjælesorg

Salmesang er også hjertesang. Hjerter er et gennemgående ord i en lang række salmer, og hjertesproget spiller en central rolle i salmebogen. Derfor er det interessant at undersøge, hvordan ”det syngende hjerte” fremstår i salmedigtningen. Brugen af hjertet er ikke entydigt, hverken i tidens teologi eller i digtningen, og ved blot at opholde sig ved de mange julesalmer, hvor hjertet er en hyppig metafor, kan man konstatere at der indenfor forskellige perioder har hersket forskellige ”moderetninger” i hjertesproget.

Salmer er brugstekster i gudstjenesten, som karakteristisk i udpræget grad er en *salme*-gudstjeneste, idet salmerne er bærende som menighedssvar og som liturgisk ramme.

Jeg finder det interessant at forfølge og undersøge salmernes brug af hjertet hos vores tre store salmedigtere som alle har en udpræget brug af hjertet, samtidig med at de repræsenterer forskellige tiders teologi. Det vil jeg gøre ved at stille følgende to spørgsmål:

Hvordan skrives der om hjertet, og hvordan udvikler hjertesproget sig i de salmer, der bliver skrevet efter reformationen?

Hvordan tales der om hjertet hos henholdsvis Kingo, Brorson og Grundtvig, og hvad er det særegne ved den enkelte salmedigters teologisk-poetiske forståelse af hjertet?

Det kristne hjertesprog

Salmeteksterne har alle en funktion, hvilket også beskrives i forordet til Hans Thomissøns salmebog *Den danske Psalmebog* fra 1569, hvor han systematisk-dogmatisk omtaler

forholdet mellem salmesang og gudstjeneste med baggrund i Paulus' brev til Kolossenserne kapitel 3. Overskriften er ”Guds ord”: ”Lader Christi Ord bo riegelige iblant eder/ i all Visdom/ Lærer oc formaner eder selff met Psalmer oc Loffsange/ oc Aandelige deilige Viser/ oc siunger for HERren i eder hierte”.¹

Salmesang er det kristne hjertesprog i funktion. Konteksten er gudstjenesten, men også ved de kirkelige handlinger, er hjertesproget funktionaliseret gennem salmer. Den Danske Salmebog 2003² repræsenterer 791 salmer, som alle er brugstekster og heri er ”hjerte” det hyppigst forekommende substantiv.³ I salmerne gives der udtryk for troslivets forskellige aspekter poetisk-religiøst udtrykt som lovprisning, bøn, syndsbevidsthed, kamp, fred og glæde. Hovedparten af salmerne i DDS er blevet til i det 17., 18. og 19. århundrede, og selvom salmetraditionen tilbage til Luther er tydelig, så er salmerne også præget af den tid, de er skrevet i, hvilket kan ses i det teologisk-poetiske sprog.

Som brugstekster har salmerne det til fælles, at de fortæller om et gudsforhold, hvor der bestandig henvises til hjertet. Salmerne giver udtryk for troens sprog, og alle forsøger de med ord og billeder at give en inderlig retning. Nedad og indad i hjerte-dybet, hjerte-grunden og til hjerte-rod, hvor ordene hjerte, sjæl og sind anvendes på linje og tilsyneladende som synonyme. Her er hjertet dog det mindst diffuse begreb og det, der muliggør den rigeste metaforik. Hjertet er sjælens og sindets kerne og centrale udtryk, og der er en tendens til, at hjertet optræder fast i forbindelse med ord som mund, tunge, ånd og ord.⁴

¹ Forrest i Hans Thomissøns *Psalmebog* 1569

² Ved henvisninger til salmer forkortes med DDS - Den Danske Salmebog 2002

³ Bennike, H. (1985). *Salmeordbog* eller konkordans til den danske salmebog, udarb. af

Holger Bennike (fotografisk genoptryk af 1. udgave fra 1970). Kbh.: Det kgl. Vajsenhus' Forlag.

⁴Ørager, Troels (Anis 1996). *Hjerte og psyke* s. 68-69

Erik A. Nielsen skriver i sin store bog om Thomas Kingo at *"Hjertet er kroppens vigtigste symbolske organ, hvori hele eksistensen har sit udspring, og hvortil den vender tilbage. Hjertet er navnet på det sted, hvor de dybeste spor sættes i en menneskeskabne. Det fangne, det bundne, det bortgivne hjerte er fortættede udtryk for kræfter, der fastholder et menneske i en livssituation, hvor noget uigenkaldeligt indtræffer. Den religiøse hjertesymbolik, som i sig selv er så vidt forgrenet – specielt tydeligt i emblematikken – deler sin erfaringsgrund, sin sjælelige indsigt med elskovsdigtningens hjertesymbolik. Erfaringer og udtryk synes at krydse frem og tilbage mellem de to livsverdener på måder, der kan minde om det, salmeforskningen kalder kontrafakturer."*⁵

Med disse dybereliggende betydningslag i hjertet, som både rummer en himmelsk og jordisk livsverden får vi fornemmelsen af at der er stærke kræfter på spil, når man bruger hjertet.

Luther og Hans Thomissøns salmebog

De to store Luthersalmer "Nu fryde sig hver kristen mand" (DDS 487) og "Af dybsens nød, o Gud, til dig" (DDS 496), begge med melodi af Johann Walter, taler om hjertet. I den førstnævnte salme "Nu fryde sig hver kristen mand" er det Jesu hjerte der bliver kronet og sendt ud for at frelse den arme v. 5

Han talte til sin kære Søn:
Nu vil jeg mig forbarme;
drag ud, mit hjertes krone skøn,
vær frelser for den arme;
gå, hjælp ham ud af syndens nød,
og drøb for ham den bitre død,
og lad med dig ham leve!

Reformationstanken om det almindelige præstedømme, hvor det er den døbte, som krones til et kongeligt præsteskab (jvf. 1

Petersbrev 2,4-10), er den tanke, vi her ser udtrykt ved at Jesus, med det kronede hjerte, nu giver det evige liv til gave. V. 7

Nu siger han: Kom hid til mig,
tag evigt liv til gave!
Jeg led den bitre død for dig,
at du den arv skal have;
nu er jeg din, og du er min,
min bolig skal og være din,
os skal ej Fjenden skille.

Salmeteksterne, som vi finder i Luther og Walthers salmebogsudgivelse, havde det sigte at give de unge mennesker adgang til det bibelsk-kristne univers og føre dem sammen med evangeliet til et eksistentielt møde med den treenige Gud i Jesus Kristus. Den, der sang med på salmerne, stod ansigt til ansigt med Gud i det eksistentielle møde med ham, som pavekirken med dens kultiske embeds- og sakramentsyn havde hindret alle ikke ordinerede i.⁶

Den anden Luthersalme "Af dybsens nød, o Gud, til dig" handler om det fortabte og bange menneskes henvendelse fra dybets nød til Gud, men i tredje strofe, har den nødstedte fundet ud af, hvem han skal bygge på, ikke på sig selv men på Gud, og derfor kan hjertet husvæle sig. Der er tale om en erkendelsesteoretisk betydning af hjertet, hvor forholdet til Gud er et kærlighedsforhold. Der bygges videre på den almene og folkelige opfattelse af, at det eksistentielt vigtige er noget, der kendes, føles, fornemmes i hjertet. Strofe 4 fortsætter denne metaforik ved at sige, at hjertet ikke skal fortvivle i sorgen. For selv om angsten og kvalen skulle vare helt til aftenstund, ja endog fra natten ud til morgen, så er hjertets pagt urokkeligt. Som israelitterne, der vender sig mod pagtens Gud, så finder det nødstedte menneskes hjerte ro i rettetheden, bønner og henvendelsen til Gud, som man kan stole (bie) på. Salmen bygger på betydningen søge-finde, som passer godt ind i den mangle/fylde-logik som kendetegner begge Luther salmer.

⁵ Nielsen, Erik A. (Gyldendal 2010). *Thomas Kingo* s. 121

⁶ Balslev-Clausen, Peter, *Forordene i reformationstidens danske salmebøger* s. 9

Med disse to salmer møder vi et teologisk budskab om bemyndigelse og rettedhed. Der hæftes til hjertet som billede på det dybt personlige, hvor mennesket i dybsens nød og i afgrundens dyb, søger og finder Gud.

Erik A. Nielsen skriver om salmens hermeneutik, at der er mere og andet på spil end en kristen-moralsk argumentationsform. Salmerne formidler gennem billeder en kunstfærdig overgang. Det er dette vidtdrevne og ofte manierede kunstgreb, der gennem metaforen, tvinger det aktuelle menneskeliv i berøring med billedmaterialet.⁷ Der er altså meget mere og andet på spil i den måde salmerne bruger billeder, end ønsket om at påvirke og bevæge.

I det følgende skal vi se eksempler på, hvordan salmeforfatterne kunstfærdigt bygger denne overgang, hvor billedet ligner den mediterende selv, der nu får mulighed for at spejle sit eget liv i det. Forberedelsen af denne transport fra det fortællende objektive til den sjæleligt inderlige verden beskriver Hans Thomissøn i et udsagn om ordet og musikken på følgende måde:

Guds ord er i sig selff den allerliffeligste Musica/ som giffuer trøst oc liff mit i dødsens nød/ og rettelige kand fryde hiertet: Men naar der kommer en sød og lifflige Sang og Melofie der til (som er ogsaa Guds synderlig gaffue) som er saa gaat som Sangens Siel/ rører hiertet meer/ og glemmis icke lettelig.⁸

Der er således tale om en kendt påvirkning af hjertet gennem salmen og musikken, som senere og op igennem tiden forfines billedligt.

Kingo og emblematiseringen

På titelbladet til Aandeligt Siunge-Koor, første Part 1674 ses et kobberstik af et brændende hjerte. Billedsiden gengiver mennesker, der

ved sangens og musikkens hjælp griber ud over deres livsverdens grænser. Ud af kvindens og mandens mund stråler ordene *Gud, mit hjerte er beredt* (Sl. 108,2) og strålerne stiger skråt opad, mødes i en vinkel og strømmer sammen i billedet af et vinget, brændende hjerte. Herved opstår en smuk, trebenet figur som en møllevinge der stråler fra oven ned imod hjertet, hvor der står: *mit barn giv mig dit hjerte* (Ordspr. 23,26). Strålerne er altså Guds opfordring og de troendes svar i sangen. Mødet sker i hjertet. Et vinget og brændende hjerte, der har forladt sin plads i menneskebrystet og på vinger stiger opad. Det er dette symbolindspundne hjerte, som er kobberstikkets egentlig ikonografiske gåde; når den er løst, er man blevet indviet i, hvad kristelig poesi og musik er.⁹ Et eksempel kan findes i DDS 85v. 2

Dig vil jeg, Jesus, give
mig med min sjæl og alt,
du skal min ejer blive,
du har mig og betalt.
Kom, Jesus, til mig ind!
Med hjerte, mund og tunge
hosianna vil jeg sjunge,
kom, fyld min sjæl og sind.

Centralt nederst i billedet ses kong David med sin harpe – ledsaget af et latinsk citat fra Salme 51: "O Gud, skab mig et rent hjerte". Det hjerte, der sigtes til, er det som har løftet sig ud af de syngende menneskers bryst og nu ligger på brændofferalteret. Davidfiguren giver god mening i Kingotitelbladet, idet de citerer, der forbinder Gud og mennesker, netop er fra Salmernes bog og handler om hjertet, hvor Gud og mennesker kan mødes.¹⁰

I andenparten af Aandeligt Siunge-Koor slår Kingo en bodskristen tone an, som ligner den, man kan finde i Rostock-professoren Daniel Cramers billed- og emblemunivers. Her

⁷ Nielsen, Erik A. (Gyldendal 2009) *Kristendommens retorik* s. 366

⁸ Forrest i Hans Thomissøns Psalmebog 1569

⁹ Nielsen, Erik A. (Gyldendal 2010) *Thomas Kingo* s. 223

¹⁰ Bach-Nielsen, Carsten (Anis 2003) *Kingo CCC* s. 32

isoleres hjertet i billeder og i hjertesuk. Hjertet skal blive blødt i Guds hånd og optøs ved åndens varme. Hjertet er dovent; det ligger og sover til langt op ad dagen, men skal vækkes af Jesus-solen. Der er tale om et uopdragent hjerte som skal gå i hjertesko. I Daniel Cramers *Emblemata sacra* ses hjertet ligge på en ambolt ude i naturen, og en hammer fra skyen kommer og slår på det. At det ligger på ambolten, udtrykker mulighedsbetingelsen for overhovedet at komme i gang med andagten.¹¹

Kingos billedsprog er barokt, og med hans brug af hjertet lægger han lag på lag af emblematiske billeder af hjerter i alle mulige forbindelser. De døde tekster bliver først levende, når de forstås med hjertet og derfor har hjertetilstanden stor betydning. DDS 139 v. 6 taler om denne tilstand som en dannelse af hjertet.

O Jesus, gid du ville
mit hjerte danne så,
at årle det tog silde
dit tempel være må!

Du selv min hjerne vende
fra verdens kloge flok,
og lær mig dig at kende,
så har jeg visdom nok!

Brorsons oversættelser og egne salmer

Steffen Arndal påpeger i *"Den store hvide Flok vi see..."* at Brorsons reception af den tyske reformatoriske salmetradition er bestemt af to forhold. På den ene side er hans virksomhed som oversætter betinget af hans fortrolighed med dansk salmetradition og et vist kendskab til samtidens litteratur i det hele taget, og på den anden side sætter en af den pietistiske vækkelsesfromhed bestemt kunstnerisk holdning sit præg på hans oversættelser.

De tre første betydelige danske salmebøger, "Malmøsalmebøgerne"(1528 ff.), *En Ny Psalmebog* (1553) og Hans Thomissøns *Den*

Danske Psalmebog (1569) havde som hovedopgave at skabe grundlag for den nye danske menighedssang både i kirken, men også privat. Der har altså ikke ligget et skarpt skel i hverken tysk eller dansk salmetradition mellem salmens liturgiske og privatopbyggelige funktion, men reformationstidens danske salmer har i lighed med de tyske en klar kommunikativ funktion, der skal forkynde det nye budskab letfatteligt og enkelt.

Pietismens vækkelse gav sig udtryk i en stigende interesse for at synge salmer, og i tiårene omkring år 1700 oplevede ikke bare salmedigtningen, men også den musikalske side af salmesangen, en opblomstring med et væld af nye salmer og salmemelodier. Også de ældre salmer blev genstand for fornyet interesse. Brorsons virksomhed som forfatter, oversætter og udgiver af salmer skal ses i denne sammenhæng.¹² I Lampertus Gedickes salme fra 1711, som Brorson oversætter i 1742 til "Hvor Gud mig fører, går jeg glad" fornemmes den pietistiske himmelvendthed. DDS 23v. 3

Hvor Gud mig fører, er i tro
og håb mit hjerte stille,
i mig hans egen kraft vil bo
hvad kan mig fra ham skille?
Thi fatter jeg et trøstigt mod,
fordi Guds vej er altid god,
ja, vist den allerbedste.

Man kan også spore Brorsons inspiration fra barokdigtningen. Kingos salmer må ses på baggrund af hans overtagelse af den tyske barokdiktningens retoriske principper og stræber efter at hæve den danske salmedigtning på fremmede nationers, det vil først og fremmest sige den tyskes, niveau. Brorson har fra sine studier i København og enklavesognet Randerup været bekendt med "Kingos Salmebog", der i 1699 blev autoriseret i Danmark og Norge, men formodentlig også har været kendt i Sønderjylland.

¹¹ Bach-Nielsen, Carsten (Anis 2003) *Kingo CCC* s.

¹² Arndal, Steffen (Odense Universitetsforlag 1989) *"Den store hvide Flok vi see..."* s.33

Man kan derfor sige, at Brorsons reception af den tyske reformatoriske salmetradition er bestemt af to i nogen grad indbyrdes modstridende forhold. På den ene side har han været fortrolig med senbarokkens digtning, og har ikke været fremmed for kunstneriske ambitioner og en kreativ udnyttelse af barokdigtningens udtryksmuligheder. På den anden side er Brorson også præget af den pietistiske vækkelsesfromhed og den hermed sammenhængende ukritisk improviserende holdning og stilistiske ubekymrethed. Det er disse to forhold, der i forening er bestemmende for den måde, hvorpå Brorson oversætter de tyske salmer, der udbredtes i Vestslesvig og i forbindelse med den pietistiske vækkelse.¹³ I en salme med dette barokke præg "O Gud! Hvor er du mer end skøn" DDS 16 v. 4 står der:

I ordet kan jeg se dig ind
udi dit hjertemilde sind
og store nådes rige;
jeg ser en bundløs kærlighed,
jo mer jeg ser, jo mindre ved
jeg, hvad jeg mer skal sige.
Ak, min Gud, din
overmåde store nåde
er så megen,
at du derved er min egen.

Brorson udtrykker stor fantasi og smidighed i sine oversættelser. De tyske salmer har han kendt, før han oversatte dem. Han har haft melodien i øret og formodentlig oversat forfra, uden at underkaste salmen som helhed en nærmere analyse. Der er altså tale om en håndværksmæssig udført oversættelse, hvor den givne melodi først og fremmest stemmer overens med forlægget med hensyn til metrisk form og rimstilling.

Ofte passer tyske og danske ord ikke metrisk. Ordene "Hertz" og "Seele" ækvivalerer med "hjerte" og "sjæl", men har i modsætning til tysk henholdsvis to og en stavelse. Med fyldord som "da" og "så" overvindes denne vanskelighed, men ved

rimstillinger f.eks. "Hertz/Schmerz" lader det sig ikke gøre at overføre de danske ækvivalenter "hjerte/smerte" som har to stavelser. Også rimvokalerne er forskellige mellem dansk og tysk og oversætteren tvinges til at anvende andre rimord end forlægget.

Grundtvigs billed- og hjertesprog

Erik A. Nielsen fremfører, at den kristne tradition er fyldt med billeder, der prøver at skildre en erfaringsvej, men billederne er tautologiske, hvilket betyder, at de kun giver mening for den, der giver dem mening ved at gøre dem til sine egne. Enten forbliver billederne billeder, som man kan forholde sig analyserende og distancerende til; eller også bliver man selv langsomt omdannet i billedets billede, og først da sander man med sin egen eksistens, at billedet er vejen, sandheden og livet.¹⁴ Man kan derfor både se og høre uden dog at se og høre, eller man kan se og høre på en sådan måde, at man fatter med hjertet. Sådan indleder Grundtvig sin salme "O Kristelighed" (DDS 321 v. 1) fra 1824 med at henvise til hjertet som det dybere sanseorgan.

O kristelighed!

du skænker vort hjerte, hvad verden ej ved,
hvad svagt vi kun skimter, mens øjet er blåt,
det lever dog i os, det føler vi godt;
mit land, siger Herren, er Himmel og jord,
hvor kærlighed bor.

At forstå med sansen og med hjertet i forening bliver i denne sammenhæng en kristen hermeneutik, i hvis lys bibelske billeder skal forstås. Det, som sansen alene stejler overfor eller ikke kan begribe, åbner sig, når hjertet gennemlyser sansen. Sit liturgiske øjeblik har denne gennemlysning i gudstjenesten, hvor nadveren indledes med ordene "Opløft jeres hjerter til Herren".

I gudstjenesten og særligt ved nadveren, ved den vakte sig med ét bestrålet af det hinsidige

¹³ Arndal, Steffen (Odense Universitetsforlag 1989) "Den store hvide Flok vi see..." s.181

¹⁴ Nielsen, Erik A. (Gyldendal 2009) *Kristendommens retorik*, s. 474

og udfries af den angst for synd og dom, som vækkelsen har vakt. At stille sig i lyset af Guds bestråling er det samme som at ville retvendes ved Skaberens nådige hjælp. Det urolige hjertes længsel efter hengivelse, og hvile i Gud er kun mulig, hvor man med sin eksistens for alvor afspejler den skabelsesplan, der er nedlagt i en fra begyndelsen. Det er i menneskehjertet som organ, at denne himmelspejling kan finde sted, som Grundtvig udtrykker i salmen *Gud Herren så til jorden ned*. (DDS 493 v. 5)

O du, som skabte hjerte mit,
det dybe, underfulde,
o, dan det efter hjerte dit,
til Himmel-Spejl i Mulde,
så jeg langt mer, end selv jeg ved,
kan lære af din kærlighed
om nådens rige fylde!

Igennem salmesangen, som også er en meditation, sker der en nedbrydning af de skranker, der holder en borte fra Gud, så mennesket kan genindtræde i sin ubeskadigede gudbilledlighed. Salmesangen og meditationen fører den syngende på vej igennem det synlige til det usynlige, og de spærrende billeder falder af undervejs.¹⁵

Grundtvig har kendt både Kingo og Brorsons salmer og billedsprog og deres måde at gøre indgreb, ja nærmest overtage, påvirke og bevæge menneskehjertet. Det har kostet ham de voldsomste livskampe at få de indgreb afbalanceret, og hele hans salmedigtning kan ses som et svar og en kamp med at få billederne på plads.

Hjertesang til jul

Første søndag i advent og palmesøndag er der tradition for at synges ”Gør døren høj” (DDS 84, Georg Weissel 1642), som indledning til henholdsvis jul og påske. Strofe 6 indledes med ”Jeg hjertets dør vil åbne dig”.

Prædikenteksterne til begge søndage i 1. tekstrække er Matt 21,1-9 om indtoget i Jerusalem. Det indvarsles med Jesu komme, ikke kun ind i Jerusalems port, men Jesus selv vil åbne og træde ind ad hjertets dør, og salmen udtrykker herved den enkelte kirkegængers personlige hjertedørs åbning.

Vi har ikke kun baggrundsteksten i Det nye Testamente, men også fra processionssalmen i Det gamle Testamente, Salme 24, hvor menigheden står indenfor templets vældige porte. Idet der siges: ”Løft jer i porte”, gøres døren nu høj og porten vid, for at ærens konge kan komme ind. ”Hvem er denne konge?”, spørges der. ”Det er Herren, stærk og vældig, Herren, vældig i krig”, svares der. Nu ridder ærens konge ind på et æsel, et trækdyrs føl og hyldes som den konge, der fortælles om ved profeten Zakarias (Zak 9,9). Med hyldest åbner menigheden munden og hilser kongen ”Hosianna, Davids søn”. I Weissels salme er den dør, der åbnes for Herren en hjertets dør med ordene ”jeg hjertets dør”. Det er altså ikke den enkelte selv, der kan åbne sit hjerte, men hjertet åbnes indefra ligesom i processionssalmen, når munden åbnes til sang og lovprisning for Herren. (DDS 84, v. 6)

Jeg hjertets dør vil åbne dig,
o Jesus, drag dog ind til mig!
Ja, ved din nåde lad det ske,
at jeg din kærlighed må se!

Med højtidens indsyngning ved advent og palmesøndag vender vi os nu til hjertesangen til jul.

Her er Brorson grundigt repræsenteret (som min organist engang har sagt, så er julen Brorsons, påsken Kingos og pinsen Grundtvigs) med bl.a. ”Mit hjerte altid vanker”(DDS 125), ”Hvorledes skal jeg møde”(DDS 86) og ”Den yndigste rose”(DDS 122).

I salmen ”Mit hjerte altid vanker” introduceres hjertesproget allerede i første linje. Vi er i

¹⁵ Nielsen, Erik A. (Gyldendal 2009)

Betlehem, vi er i krybberummet, vi fejrer jul, men i det rum skal vores hjerte altid vanke, for der har vores længsel hjemme, der har vores tro sin skat, som Brorson skriver ”jeg kan dig aldrig glemme, du søde julenat”. Brorsons mediterende hjerte vil ikke blive i brystet, men løfter sig mod himlen som en fugl på vinger ind i hjertets frydeslot. På den måde bruger han hjertet som det himmelvendte, som også har den egenskab at det kan løfte sig som fuglen på vej mod sin himmelske bolig. (DDS 125 v. 2)

Du mørke stald skal være
mit hjertes frydeslot,
dér kan jeg daglig lære
at glemme verdens spot;
dér kan jeg bedst besinde,
hvori min ros består,
når Jesu krybber minde
mig ret til hjerte går.

Allerede i tredje strofe, der indledes med et ak, begynder syndsbevidstheden at nage over denne slemme jord, som ikke kunne tage ordentligt imod frelseren selv. Bevidsthed gør os tavse, hvad har vi at sige, når vi tænker på hvordan Gud af himmerige, i stalden ligge må.

Også sidste vers indledes med et ak. Ligesom hyrderne der lå ude på marken og frøs, men blev budt ind i stalden med englesang, skal vi nu også komme ind i varmen. Selvom det er i krybberummet, vores hjerte hører hjemme og skal vanke, så er det ikke så nemt endda. ”Ak, kom! jeg vil oplukke mit hjerte, sjæl og sind”. Vi er i den dybeste nød, men nu med tusind længselssukke, fortsætter Brorson at henvende sig og synge Jesus ind, og med fuldt fortrøstning siger han så ”det er ej fremmed bolig, du har den selv jo købt”. Gud der har ladet sig føde i en stald julenat og ladet sin søn svøbes og ligge i en krybbe, han er også den, der kan svøbe menneskers hjerte. Brorson bruger her hjertet som krybberum. Gud har bevæget sig nedad og

ind i hjertet, hvormed det et blevet åbnet og kan stige opad.

Salmen er en mediterende og stadig dybere indtrængen i den hellige virkelighed. Meditationen slutter i det øjeblik, hvor den fuldstændige tilegnelse har fundet sted, og er pietismens meget radikale applikation, om menighedens eller den andagts-udøvenes lidenskabelige ansøgning om, at blive optaget i den hellige virkelighed.

Man kan her tale om en applikation, hvor den troendes indlevelse i den fjerne episke virkelighed dramatisk iscenesættes af den troendes egne sjælelige og legemlige reaktioner på sin fordybelse og andagt. Som applikation bliver bibelmeditationen en tekstfortolkning, hvor den troende ikke blot tilegner sig meningen og de poetiske billeder, men omformer sig i disse billeders billede.¹⁶

Salmen ”Hvorledes skal jeg møde” hører også til adventstiden. Her spørger Brorson ligesom i Weissels salme ”Gør døren høj”, hvordan vi skal møde ham? Der bruges et billedsprog, hvor hjertet befinder sig bag en dør, og nu handler det om, hvordan dette arme hjerte kan forberede sig til en brudesal. Vender vi tilbage til processionssalmen i Det gamle Testamente Salme 24, står der beskrevet, hvordan processionen nærmer sig, og der opfordres til, at de vældige døre nærmest skal løfte sig af, så ærens konge kan komme ind. Der refereres også til en dialog. Dørene åbnes ikke sådan lige, hvilket understreges af, at der hele to gange spørges ”Hvem er denne ærens konge?”.

I Brorsons salme ”Hvorledes skal jeg møde” bruger han en form for brudemystik. Det arme hjerte i brystet kan ikke åbne sig selv, og det kan ikke selv forberede sig. Derfor henvender det sig og spørger frelseren ”Hvorledes skal jeg møde og favne dig, min skat?” og igen ”Min Jesus, sig, hvorledes mit arme hjerte skal opsmykkes og beredes dig til en brudesal?”.

¹⁶ Nielsen, Erik A. (Gyldendal 2009)

I anden strofe er frelseren kommet, frydetoner klinger og nådens tegn ses her i vort land som en skov, der grønnes i hjertet. I strofe fem får den bange sjæl dette nådens tegn skrevet som en applikation på hjertet. Nu hvor frelseren er kommet ind, skal det ikke være bange, men i hjertet både skrives og huskes den glæde, det har mødt, ved den hjælp, det har fundet hos Jesus. Fordi hjælpen virkelig var der, når hjertet var bange, er alting nu anderledes, for glæden ved mødet skal drive igennem sjæl og sind og dermed bortdrive den bange sjæl. På hjertet skal der nu stå indskrevet, at hjælpen, trøsten og glæden er virkelig til stede, og når det er mærket og skrevet i hjertet, vil man altid have Jesus kær.

Den sidste julesalme af Brorson, som jeg her vil gennemgå, er ”Den yndigste rose”, som af lægfolk ofte forveksles med Michael Praetorius’ salme fra 1609, ”En rose så jeg skyde”. Salmerne er vidt forskellige af indhold, og dog kan man være sikker på, at Brorson har kendt den tyske salme. I begge salmer beskrives Jesus som en rose.

I Brorsons salme skelnes der allerede i første strofe mellem selve rosen og tornene. Det er Jesus, der er rosen, den yndigste der er fundet, men han som var den dejligste af alle poder, oprandt og groede blandt syndige mennesker beskrevet som de stiveste torne. I de følgende strofer udfoldes menneskets synd og tab af gudbilledlighed, men med rosens opskyden forsødes alting, og slægtens fordærvede grøde renses. Derfor burde alle sig nu fryde og synge salmer, men sådan er det ikke, for mange har ikke opdaget rosen, men er fortsat stive som torne og støtter. Så følger et ak og en søgen og en gråd efter at få Jesus i tale. I sidste strofe har Brorson fået sin Jesus i tale, han har set roserne vokse i dale, og kan nu synge og udbryde, at om end hjertet skulle dåne og briste (af længsel eller af kærlighed), vil han aldrig miste sin rose, underforstået den, som han bærer ved sit hjerte.

Som vi har set i ovenstående eksempler fra Brorsons julesalmer, bruges hjertet billedligt og meditativt i en pietistisk himmelsk rettedhed.

Hjertesang til påske

Vi går nu fra julens salmer med Brorson til påskens salmer, hvor Thomas Kingo har skrevet en lang række påske- og passionssalmer. Her vil jeg forsøge at følge hjertesproget i følgende påskesalmer: Hos Kingo i ”Som den gyldne sol frembryder” (DDS 227), hos Grundtvig i ”Min Jesus lad mit hjerte få” (DDS 217) og hos Brorson i ”Hører i som græde” (DDS 242).

Som den gyldne sol frembryder (DDS 227)

I opstandelsessalmen ”Som den gyldne sol” indleder Kingo med at sammenstille morgensolens gyldne lys og frembryden med det lys og den stråleglans, der får mørket og mulmen til at forsvinde, så Jesus kan stå ærefuldt op af døde. Morgensol sammenstilles altså med påske-morgenrøde. Derefter følger en strofe, hvor der takkes for opstandelsen og på baggrund af opstandelsens lys og den tak, som følger deraf, kan Kingo i tredje strofe beskrive, hvordan sjælens trøst og lindring fra al smerte nu kan findes i hans eget hjerte, når han tænker på frelserens grav. For med Jesu død og opstandelse, er det ikke kun gravene der har åbnet sig, men også den kristnes hjerte. Det er altså for morgenlyset og takken, ikke kun for en ny dag, men også for Jesu opstandelse i hjertet, at der kan brydes ud i sang. En sang der munder ud i det store og omfangsrige tak i sidste strofe.

Min Jesus lad mit hjerte få (DDS 217)

Salmen er Grundtvigs gendigtning af Bjørn Christian Lunds salme fra 1764. Vi møder budskabet om opstandelse i den salmesyngendes eget hjerte. Allerede i det første strofe ”Min Jesus, lad mit hjerte få” fornemmer vi, at vores sang og henvendelse går gennem hjertet, og Grundtvig har ladet det herrnhutisk-pietistisk symbolsprog blive, med et hjerte der får smag for Jesus. En smag, er noget vi husker, og sådan en erindret smag skal hjertet få. En smag, som aldrig glemmes, men bliver umistelig. Forsmagen er en fortolker om

det håb og den fantasi, som sjælen altid aner er mere end det, den kan sanse og erfare sig til, og smagen tegner derved et eskatologisk nærvær i det jordiske.¹⁷I sidste strofe følger fuldendelsen, hvor vort livs endeligt bliver som en nådens tid, både sød og lystelig, for da vil Gud være os nær, og med et kys vil han tage os hjem.

Med Gudskysset føres ”mig” arme synder retfærdiggjort til det ny Jerusalem, står der i strofe 4, men inden dette sidste vers har Grundtvig i strofe 3 beskrevet påskemorgen, hvor ”mit hjerte”, altså salmesangerens hjerte, der lå begravet, nu opstår i morgenrøden for igen at finde hvile, når solen går ned med et smil på hjertet.

Hører, I, som græde (DDS 242)

Brorson begynder med høresansen ”Hører, I, som græde”. Før hjertet ”fatter” opstandelsen, sådan som der står i strofe 4, må det høre. Det kan være svært at høre noget, når man selv græder, det kan vi læse om hos evangelisten Johannes, hvor han beskriver Marias møde med Jesus ved graven påskemorgen. Først tror hun det er havemanden, men da han siger hendes navn og hun hører sig tiltalt, genkender hun ham. Bort med gråd og klage skriver Brorson, for nu har de, som har grædt, hørt om Jesus som har brækket dødens skjold.

De hører det nok, men Brorson fortsætter i strofe 4, at det nu ikke kun skal høres, men også fattes ikke med forstanden, men med hjertet.

Konklusion

Salmer er ikke ufarlige. Også i vores tid kan vi opleve at billederne rammer og får gamle sår til at bløde, fordi de handler om vores liv og dermed kræver vort hjerteblood. Salmer griber ind i vort liv og de tolker med på vort eget lige her og nu. De er opbygget for at forvandle

menneskeliv og som kunst med musik og toner griber de ind i menneskers livsførelse, stemning, fantasiaktivitet og livspraksis. Derfor er salmer en hjertesag.

Det var de for Kingo, som præget af sin tid greb billederne i emblematikken og tonen i hjertefromheden. Brorsons inspiration af barokken og pietistiske sindelag udfoldede hjertesproget med stor fantasi og smidighed i oversættelser og egne salmer. Grundtvig tog ordene og billederne til sit eget hjerte. Han kæmpede og stred med dem for gennem sine egne billeder og modbilleder at finde balance og ro.

Udviklingen af hjertesproget er også udviklingen af et billede, som man nok ser, men som også kan spærre udsynet for et andet billede. Hjertesproget hos Kingo, Brorson og Grundtvig er små gennembrud af formuleringer med ord og billede. De kommer til verden igennem et billede, en hjertemetafor, men der er meget mere på færde. Billederne afstedkommer en spejling, der er åndeliggjort sådan, at inkarnationen sker i den der synger.

Billedet i salmen kan næsten beskrives som en slags dynamit. Når billedet træder frem opstår der en spærring for en højere formulering, men samtidig udøves en form for pres, for at briste og give plads til noget anderledes og større. Dette var virkningsfuldt på Kingo, Brorson og Grundtvigs tid. Hos Brorson har vi set eksempler på dette i salmen ”Mit hjerte altid vanker”, hvor boligen er krybberummet, men dette krybberum kommer gennem hjertemetaforikken under pres og forvandler sig til en himmelsk bolig. Hos Kingo sker opstandelsen i den kristnes eget hjerte og efterfølges af taknemmelighed. Vi har i salmen ”Min Jesus lad mit hjerte få” set, at Grundtvig godt kan bevare det pietistiske symbolsprog og alligevel fastholde nærværet i det jordiske.

Billederne vi ser udfoldet i hjertesproget hører deres tid til, og skal ses i den sammenhæng, for rigtigt at kunne forstås i deres fulde dybde. Alligevel er hjertesproget er lige så aktuelt i dag, som det var for vore store salmedigtere.

¹⁷ Nielsen, Erik A. (Gyldendal 2009)

Billederne behøver ikke at blive forældede eller uforståelige, men de åbner sig og bliver nærværende for den enkelte, når de går i forbindelse og i svang med den syngendes eget liv og erfaring, ved at gribe hjertet.

Litteratur

Arndal, Steffen: *"Den store hvide Flok vi see..." H.A. Brorson og tysk pietistisk vækkelsessang*, Odense Universitetsforlag 1989

Bach-Nielsen, Carsten: *Kingo CCC*, Anis 2003

Balslev-Clausen, Peter: "Forordene i reformationstidens danske salmebøger", *Hymnologiske Meddelelser, vol. 33, nr. 4, 2004, s. 245-281*

Nielsen, Erik A.: *Thomas Kingo*, Gyldendal 2010

Nielsen, Erik A.: *Kristendommens retorik*, Gyldendal 2009

Nørager, Troels: *Hjerte og psyke*, Anis 1996

Schjørring, Jens Holger: *Grundtvigs billedsprog*, Anis 1990

Thodberg, Christian (red.): *For sammenhængens skyld*, Institut for Praktisk Teologi, Aarhus Universitet 1977

Derudover:

Grundbog i Hymnologi, Det Kgl. Vajsenhus' Forlag 2014

Bennike, Holger: *Salmeordbog eller konkordans til den danske salmebog*, Det Kgl. Vajsenhus' Forlag 1970

Kjærgaard, Jørgen: *Salmehåndbog I-II*, Det Kgl. Vajsenhus' Forlag 2003

Den Danske Salmebog – autoriseret af Hendes Majestæt 2002, Det Kgl. Vajsenhus' Forlag 2003